

PEULVRUCHTEN STUDIE COMBINATIE

p/a Centraal Instituut va- Landbouwkundig Onderzoek te WAGENINGEN, December 1947

RASSEN EN VORMEN VAN LANDBOUWSTAMBONEN, DIE TEN BEHOEVE VAN HET EIGEN GEBRUIK IN NEDERLAND WORDEN VERBOUWD

DOOR DR. F. E. NIJDAM

(Instituut voor Rassenonderzoek van Landbouwgewassen te Wageningen)

De hardschillige stamboom is als akkerbouwgewas in ons land van tamelijk geringe betekenis. Volgens gegevens, verstrekt door het Centraal Bureau voor de Statistiek, werd er in 1946 3500 ha landbouwstambonen verbouwd en wel voornamelijk in het westelijk zeekele gebied, alwaar Zeeuwsch-Vlaanderen sterk op de voorgrond treedt met een areaal van 1500 ha.

Onder de rassen, op de rassenlijst vermeld, nemen die met okerbruine zaden (Aka, Beka, Ceka en Noordhollandse bruine) de belangrijkste plaats in; van de met landbouwstambonen bezette oppervlakte wordt 90 % door deze rassen in beslag genomen, terwijl de overige 10 % is verdeeld over citroengele bonen, strogele bonen, Kievitsbonen, witte bonen en diversen.

Gaat men in de verslagen van de gewestelijke keuringsdiensten na waar, tot welke oppervlakte en voor welke rassen keuring is aangevraagd, dan vindt men ook hierin de betekenis van de teeltgebieden en van de rassen afgespiegeld, zoals uit het staatje op pag. 2 blijkt.

Van landbouwstambonen bestaat naast de grote teelt voor de handel, uitgeoefend op het akkerbouw- of tuinbouwbedrijf, een cultuur op kleine percelen ten behoeve van het eigen gebruik. Teneinde een indruk te krijgen over de rassen, die bij deze kleine teelt worden gebezigd, is in 1945 een enquête ingesteld, waartoe de medewerking is gevraagd van de

hoofden van lagere land- en tuinbouwscholen. Hun is gevraagd de leerlingen te animeren om van de thuis verbouwde hardschillige bonen een monster van circa 100 g mede te brengen. Ik betuig hier gaarne de medewerkers dank voor de moeite, die zij zich hebben willen geven om een aanzienlijke collectie bonen bijeen te brengen en voor de naspeuringen die zij soms vervolgens op verzoek van het I.V.R.O. hebben verricht. Met hun hulp is het gelukt ruim 1600 monsters hardschillige bonen te verzamelen, een' aantal, dat op zichzelf genomen respectabel genoemd mag worden, doch dat in zijn verdeling over het hele land nog slechts een dunne en niet gelijkmatige strooiing vertegenwoordigt. De bestudering van het materiaal en van de daarbij verstrekte gegevens hebben niettemin gelegenheid geboden enige voorstelling te vormen omtrent wat er aan hardschillige bonen in de kleine teelt is te vinden. De ingezonden monsters zijn naar de zaadkleur in de volgende hoofdgroepen gerangschikt: witte bonen, bonte bonen, citroengele bonen, strogele bonen, okerbruine bonen, leverkleurige bonen, donkerbruine bonen en zwarte.

De witte bonen

Onder de witte bonen van de grote teelt genieten de krombekken, vooral in Noord-Holland verbouwd, en de Walcherse witte,

waarvan de teelt vrijwel tot Walcheren beperkt blijft, de meeste bekendheid. Bij de monsters witte bonen, die voor de enquête zijn verzameld, vallen onder een vrij grote verscheidenheid van vormen, enkele welomschreven typen te onderkennen. Zo vindt men er de krombekken in terug met lange, smalle, tamelijk gevulde en niervormige zaden. De zaadhuid is niet zuiver wit, doch vertoont een iets geelachtige tint. Bij een deel der zaden is de navelring niet anders gekleurd dan de rest van de zaadhuid, doch een ander deel vertoont rondom de navel een meer of minder vage, niet scherp begrensde en niet steeds even grote lichtgele vlek.

Het overgrote deel van de tot de krombekken gerekende monsters is uit Noord-Holland ontvangen, terwijl uit deze provincie ook weinig anders aan witte bonen dan dit ras is ingezonden. In de overige provincies treft men, afgaande op de verzamelde monsters, de krombekken meer incidenteel aan, behalve in Noord-

Brabant en Limburg. Blijkens de ingebrachte monsters worden hier meer dan in de overige delen van het land witte bonen verbouwd; men eet hier veel bonen en speciaal op vastendagen vormen witte bonen een bekende kant. Onder het, uit deze streken verzamelde materiaal, komen de krombekken meermalen voor doch in tegenstelling met de monsters uit Noord-Holland vertonen zij veelal niet het zuivere type. In sommige partijtjes zijn de bonen alle of voor een deel niet gekromd en daarom dan als pijpestelen of als naderend tot het pijpsteel type aangemerkt. Een bepaalde variant, uit Limburg vaak onder de naam éénboon ingezonden, is voor deze gebieden karakteristiek. De zaden zijn gevulder dan bij de Noordhollandse krombekken en minder gelig doch meer zuiver wit van kleur. Hoewel ook van de éénboon vaak onzuiver materiaal is ontvangen, meen ik toch, dat we met een ras te maken hebben, dat typisch is voor Noord-Brabant en Limburg. Over de betekenis van de naam éénboon deelde de heer J. A. Timmermans, hoofd van de R.K. Lagere Landbouwschool te Sittard, mede, dat naar hij had vernomen, deze naam werd gegeven omdat er maar één enkele boon in het pootgat behoefde te worden gelegd. Maar de naam zou zowel voor een vicia-boon als voor phaseolus-stok- en stambonen in omloop zijn. Uit eigen ondervinding is gebleken, dat soms stambonen van een heel ander type als éénboon zijn ingezonden.

Uit dit gebied, waar de witte boon meer dan elders wordt gegeten, is nog een ander type op de voorgrond getreden, de witte eiboon. Het is een eivormige, forse boon met meestal wat grauwwitte, soms sterk glanzende zaadhuid; rondom de navel is vaak een zwak gele tint ontwikkeld. Behalve uit Noord-Brabant en Limburg is de witte eiboon ontvangen uit een aantal plaatsen uit het rivierkleigebied van Gelderland. De overige provincies hebben dit type slechts sporadisch voor de dag gebracht, met uitzondering van Drenthe, welk gewest uit een viertal plaatsen een of twee monsters opleverde. Ik meen, dat de witte eiboon als een in Limburg, Noord-Brabant en het Gelderse rivierkleigebied thuis horende witte boon mag worden beschouwd.

De naam witte eiboon is door geen der inzenders vermeld, doch schijnt in de zaadhandel voor dit type bonen bekend te zijn. De benamingen van de praktijk zijn merendeels weinig karakteristiek. Veelvuldig wordt eenvoudig opgegeven witte bonen, hardschillen, witte hardschillen, witte stambonen of witte soepbonen. Iets van vormaanduiding vindt men in witte kogelbonen, kievitseitjes en witte kievitsbonen. In de buurt van Wychen spreekt men van veldboon of van witte veldboon; Zuid-Limburg kent de naam kluppelboon of knuppelboon. Behalve de hier genoemde grove vorm van eivormige witte bonen worden ook kleinere

eiboontjes- aangetroffen. doch het hiervan ingezonden materiaal was te weinig uniform om over type en verbreiding een goed oordeel te kunnen uitspreken.

Van de Drentse inzendingen valt die uit Coevorden op door een bijzonder groot aantal witzadige monsters. Al deze behoren tot eenzelfde type en zijn afkomstig uit de omgeving van Dalen, waar de boon onder de naam „blanco" bekend is; met de boon, die onder deze naam op de rassenlijst heeft gestaan (zie Rassenlijst 1943), heeft dit materiaal niets te maken, daar het niet behoort tot het type van de Walcherse witte boon.

De heer R. J. de Haan, hoofd van de Rijks Lagere Landbouwschool te Coevorden, was zo vriendelijk nasporing te doen naar de herkomst van dit hier ingeburgerde ras. Geen der

inzenders bleek echter in staat daaromtrent opheldering te verschaffen. In bepaalde gevallen had men de boon al een 12-tal jaren in cultuur.

Het zaad van deze „blanca" is recht of even gekromd, tamelijk gevuld en blank-wit van kleur. Van de éénboon verschilt het ras doordat de zaden wat minder slank, wat korter zijn. Ook op gewas is er onderscheid; de éénboon is namelijk later rijp dan het in Drenthe verbouwde ras. Van de Walcherse witte boon zijn slechts enkele monsters binnengekomen. Deze waren uit Walcheren afkomstig. Het zou verwondering kunnen wekken, dat Zeeland, zo bij uitstek het land van de teelt van landbouwstambonen, voor de enquête zo weinig materiaal heeft opgeleverd. Nu is daarvan eensdeels de desolate toestand van de landbouw in deze provincie vlak na de oorlog de oorzaak, anderdeels echter het feit, dat men in Zeeland zeer weinig peulvruchten eet. De landbouwstamboon is er een belangrijk akkerbouwgewas, maar in de hof, voor eigen gebruik geteeld, treft men er weinig hardschillige bonen aan. Vooral bij de witte

bonen zijn veel monsters gevonden, waarin zaden van duidelijk verschillende vorm door elkander voorkwamen. Niet zelden zijn ook weerskillige bonen ingezonden.

De bonte bonen

Als bonte bonen zijn alle bonen samengevat, waarvan de zaden in twee of meer tinten zijn gevlekt, gemarmerd of gespikkeld. In deze groep zijn de kievitsbonen van de meeste betekenis. In de catalogi van de zaadhandelaren vindt men ze veelal vermeld en enige teelt voor de handel bestaat bijvoorbeeld in de veenstreek van Ter Aar en Roelofarendsveen. De kievitsbonen zijn te verdelen in staak- of stokkievitsbonen en in stamkievitsbonen, bij welke laatste nog onderscheid is te maken tussen de grootzadige en de kleinzadige. De zaden van de stokkievitsbonen zijn zeer groot van stuk en iets knobbelig van vorm; zij worden als van zeer fijne kwaliteit geroemd. In bovengenoemde tuindersstreek teelt men deze rose-bloeiende staakboon (de meeste onzer bonenrassen bloeien wit of lichtpaars) voor windvanger. Ook daar, waar men vroeger tabak verbouwde, vindt men deze boon; de „hechtteken" werden tussen de tabaksbedden gepoot.

De grootzadige stamkievitsboon vormt vrij grote, rechte en tamelijk gevulde zaden. De grootste breedte valt in de tophelft en het topeinde is stomper dan het voeteinde. Van terzijde gezien zijn de bonen meestal symmetrisch van omtrek, hoewel bij een klein deel der zaden een iets grotere welving aan de rug- dan aan de buikzijde valt waar te nemen. De navel ligt opvallend naar het topeinde verschoven. De zaadhuid is rose-wit, getekend met meer of minder streepvormige vlekken van pruimenviolette kleur. De oppervlakte van het lichtgetinte deel overweegt sterk ten opzichte van die der donkere vlekken. Bij een klein deel der zaden is de verhouding vrijwel omgekeerd; deze zijn pruimenviolet en van een rose-witte streeptekening voorzien. De navelring is okerbruin, welke tint aan de buitenkant van deze ring in een geelbruine zóne overgaat.

De kleinzadige kievitsboon geeft kleinere zaden, die tamelijk gevuld en van terzijde gezien ovaal of eivormig van omtrek zijn, doch aan de rugzijde even boller dan aan de navelzijde. Gewoonlijk treft men in een monster twee kleurtypen aan. Het ene komt overeen met dat der grootzadige kievitsbonen, het andere vertoont op een geelachtig-zalmkleurige achtergrond mahoniebruine vlekken. Door het voorkomen van dit laatste kleurtype is het zaad van de kleinzadige kievitsbonen op partij minder blank dan dat der grootzadige. De verhouding tussen het aan. tal zaden met violet en dat met bruin patroon verschilt bij de onderscheidene monsters. evenals bij het grootzadige ras is de navel ring okerbruin en komen er zaden voor, waarbij de donkere tint op de zaadhuid overheerst.

Voor zover uit de gegevens van de enquête kan worden afgeleid, verbouwt men in de provincies Gelderland, Utrecht en Noord

Brabant de kievitsbonen meer dan elders in het land. Gebieden waar de kievitsbonen een overheersende plaats innemen onder de stamboonrassen zijn niet aan te wijzen. Stokkievitsbonen zijn er zeer weinig ingezonden; de teelt van klimbonen heeft bezwaren en het ras is bovendien zeer gevoelig voor bonenziekten. Van de stamkievitsbonen wordt de grootzadige iets meer geteeld dan de kleinzadige. Wat in de handel is te krijgen, zijn ook zeer overwegend grootzadige kievitsbonen.

Volgens mededeling van een teler uit Ter Aar geeft men aan deze grootzadige of dubbele stamkievitsboon de voorkeur boven de vroeger rijpende kleinzadige of enkele ter wille van de consumptiewaarde. De naam kievitsboon is voor de hier beschreven typen vrij algemeen gangbaar. In het Z.O. van Utrecht en op de Veluwe spreekt men van teken of tekenboon, in Zuid-Holland van erwt- of grauwe erwtboon, in Noord-Brabant en Limburg ontmoet men de naam kievitseitjes en ook museitjes. Verspreid hoort men nog van bonte en van rode of roodbonte stamboon. De betekenis van de benaming teken of tekenboon wordt duidelijk als men weet, dat in de Gelderse Achterhoek de kievitsbonen koeteken worden genoemd. Men heeft in de boon overeenkomst gezien met een opgezwollen teek, de bekende bloedzuigende parasiet van onze huisdieren. Behalve de kievitsbonen zijn er bij de bonte bonen nog enkele scherp omschreven typen aan te wijzen, die hier als platte bonte ranker, Transvaalse boon en soldatenboon zullen worden beschreven.

Van het type platte bonte ranker zijn slechts een 8-tal monsters binnengekomen, waarvan vier uit Noord-Brabant, één uit de Bommelerwaard, twee uit de Gelderse Achterhoek en één uit Drenthe. De zaden zijn

tamelijk klein, opvallend plat, breed en stomppuntig met een zaadhuid, die op een vleeskleurig rose fond bleek koffiebruin is gemarmerd. De planten ranken en zijn zeer laat rijp. De meeste inzenders noemen deze boon kievitsboon; een spreekt van platte bruine (N.Br.), een van bonties (Dr.).

De Transvaalse boon geeft een kleine, gevulde, in mediane doorsnede ovale of eironde boon met glanzende, in een paar tinten van paars of in mahoniebruin met lichter geelbruin gevlekte zaadhuid. In de 2de Beschrijvende Rassenlijst voor groentegewassen (1944) wordt de Transvaalse bonte of vroege roodbonte prinses vermeld als stamslaboon, waarvan de

zaden ook droog worden gegeten. Het ras is als hardschillige boon van geen noemenswaard belang. Het zaad werd ontvangen uit ver uiteenliggende oorden en bepaalde centra, waar de teelt van deze boon van betekenis zou zijn, vallen niet te noemen. Geen der inzenders bleek de naam Transvaalse boon te kennen. Men spreekt meestal van kievitsbonen of van kievitsboontjes, doch ook van bonte boontjes, bonte prinsesjes, rotjes of suikerbonen.

De zaden van het type soldatenboon zijn langwerpig, veelal licht gekromd en wit van kleur met aan de zijde van de navel een scherp getekende vlek, in effen chocoladebruin of in twee tinten bruin gemarmerd of gespikkeld. Deze merkwaardige tekening heeft tot de verbeelding gesproken; men zag er een monstrans in, of bij anders gerichte fantasie een soldaat met berenmuts. In het eerste geval kreeg de boon de naam van Heilige Geestboon of van kelkboon, in het tweede geval van soldatenboon, huzarenboon of soldaatje. De boon wordt weinig geteeld; de meeste inzendingen waren afkomstig van bezuiden de rivieren.

Behalve de bovengenoemde bontzadige rassen zijn van hier en daar bonen met twee of meerkleurige zaadhuid ingezonden, die niet konden worden gegroepeerd. Het waren zowel naar vorm en grootte als naar kleur uiteenlopende monsters, die op deze plaats niet stuk voor stuk kunnen worden beschreven.

De citroengele bonen

De citroengele boon of citroenboon is een klein ras, waarvan men blijkens de uitkomsten van de enquête hier en ginds een of enkele verbouwers aantreft, zonder dat ergens, behalve in Noord-Holland, de teelt algemeen wordt bedreven. Als gebieden, waar het type iets veelvuldiger voorkomt, zijn misschien nog Limburg en de streek om Amersfoort aan te wijzen, terwijl in Groningen en Friesland de liefde voor de strogele bonen maakt, dat de citroenboon er bijna onbekend is. Van het Noordhollandse materiaal komt iets aan de beurs en veel zaadhandelaren vermelden het ras in hun catalogus.

De citroenboon levert middelmatig grote, gevulde, in omtrek ovale of iets eivormige zaden met een lichtgeel gekleurde zaadhuid. De tint van dit geel kan van partij tot partij nog wel uiteenlopen; meestal vindt men een zwavelgele kleur, soms is de tint lichter en als Napels-geel aan te duiden, soms ook treedt een iets donkerder bruinachtige tint

op. De zaden vertonen meestal om de navel een tegen het geel opvallend afstekende, blauwe corona (een duidelijk kiemoog). De zaadkleur van de citroenboon is in enkele der ingezonden monsters aangetroffen bij zaad, dat naar de vorm niet tot de citroenbonen is te rekenen, bijvoorbeeld bij zaden van het langwerpig niervormig model, of van het vormtype der Noordhollandse bruine bonen. In De Streek kent men nog een tot de citroenbonen gerekend rasje, de Blokkerboon met kleine, zeer gevulde, kort-ovale, wat grijs-bruinachtig gele zaden. Het is een bijna verdwenen type, waarvan men zich slechts met moeite enig zaad kan verschaffen. De naam citroenboon is voor de citroengele boon algemeen gangbaar. Men spreekt ook van citroentjes, citroengele boon, gele boon en gele hardschil. Ten onrechte worden andere bonen, bijvoorbeeld strogele, soms als citroenboon aangeduid.

De strogele bonen

Het landras strogele boon geniet in het Noorden des lands bekendheid; er wordt daar nog onderscheid gemaakt tussen de Groninger strogele en de Friese woudboon, welke laatste wat kleiner van stuk heet te zijn. Bij het landras zijn de zaden meestal tamelijk groot en niervormig of recht, maar dan van terzijde gezien toch steeds aan de rugzijde wat boller dan aan de navelzijde. De kleur is op partij bijna steeds bont, doordat uiteenlopende tinten voorkomen; men kan er niet alleen zaden van verschillende kleur uitzoeken, doch vaak is ook het enkele zaad aan de rugzijde nog weer anders van kleur dan aan de buikzijde. De

nuances blijven tot vrij fletse, meest geelachtige tinten beperkt, variërend van stopverfkleurig tot reebruin waar tussenin vaallichtgeel, groenachtig geel en vaal-lichtgeelbruin zijn te noemen. Het is volstrekt niet zo, dat in ieder monster al deze kleuren steeds zijn te vinden; soms treedt de ene kleur, soms de andere meer op de voorgrond, doch veelal overheersen de gele nuances. Als strogele boon zijn alle monsters gekwalificeerd, die de kleurschakering van het landras vertonen; of ook naar de vorm van het zaad overeenstemming met het landras bestond, heeft bij de beoordeling geen gewicht in de schaal gelegd. Opvallende afwijkingen zijn echter slechts in enkele gevallen voorgekomen.

Dat de strogele boon in de Noordelijke provinciën thuishoort, is ook uit het voor de enquête ingezonden materiaal gebleken. Groningen, Friesland en Drenthe hebben in hoofdzaak dit type opgeleverd, in Overijssel geniet het nog een zekere bekendheid, doch in het overige deel van het land treft men de teelt van strogele bonen nog slechts sporadisch aan.

Het vrij grote aantal monsters strogele bonen, waarover kon worden beschikt, heeft gelegenheid gegeven de variatie binnen het type te bestuderen. Het onderscheid in kleur is dan het meest opvallend. Sommige partijtjes zijn bijna volkomen egaal van tint met uitsluitend stopverfkleurige, groengele of reebruine zaden; meestal echter vindt men de voor het type karakteristieke bontheid, maar dan toch weer in een veelheid van nuanceringen, waarbij nu eens de ene, dan weer een andere tint van de voor dit ras bekende kleur^enschat meer in het oog springt. Naast deze variatie in de tinten zijn er verschillen in ;rootte en ook in vorm van het zaad. Behalve ie lange, vaak iets gekromde zaden kan men kortere en meer gevulde, nagenoeg eivormige aantreffen: soms zitten beide vormen n één monster door elkaar, soms ook vindt men een partijtje, dat uitsluitend uit bonen van het korte gevulde type bestaat. -let is nu een voor de hand liggende vraag in hoeverre men met erfelijke verschillen te maken heeft bij het aanschouwen van deze verscheidenheid in grootte, vorm en kleur. let betrekking tot de vorm meen ik, dat de beide hier genoemde varianten als erfelijke typen moeten worden aangemerkt. Bij de verschillen in grootte en kleur der zaadmonsters zal ongetwijfeld de modificatie een factor 'an betekenis zijn. Het is toch bekend hoe eer de grootte van het zaad bij alle landbouwstambonen van de groeiomstandigheden afhankelijk is, terwijl het feit, dat er een opmerfelijke variatie in kleur binnen de meeste monsters bij de strogele bonen valt waar te nemen, er op wijst, dat het in de aanleg van dit type ligt besloten, dat er voor de kleur en grote modificatiebreedte bestaat. Bij nabouw van zaad, dat een zekere verscheidenheid in tinten te zien geeft, wint men dan ook veelal een oogst, die een ander kleurenbeeld oplevert. Dat echter binnen het type strogele lonen geen erfelijke verschillen voor de zaadkleur zouden bestaan, wil hiermede niet gezegd zijn. Bij het vergelijken van zaadmonsters uit Groningen en Friesland kon geen verschil worden gevonden, dat de mening steunt, dat er twee duidelijk gescheiden vormen, de Groninger strogele en de Friese woudboon zouden bestaan. Naar de kleur is er geen onderscheid te maken en naar de grootte zijn geen scherpe grenzen te trekken, hoewel onder de uit Friesland ontvangen monsters meer dan eens kleinzadige partijtjes zijn aangetroffen. Het komt mij voor, dat het in de eerste plaats naar landstreek verschillende namen van een zeker in veel gevallen niet verschillend materiaal zijn, waarmede we te maken hebben bij de Groninger strogele en de Friese woudboon.

Aan de deelnemers is gevraagd de in de streek gebruikelijke naam te willen vermelden voor het ingezonden materiaal. Uit de zo verkregen gegevens blijkt, dat in Groningen de naam strogele gangbaar is. Men spreekt daar verder van hardschillige bonen, gele hardschillige bonen en van gele bonen. In Friesland geeft men de namen gele Friese woudboon, gele woudboon, woudboon, oude Friesewoudboon (gele mop), maar ook grote gele woudboontjes, Friese gele woudboontjes. Friese woud boontjes, gele boontjes, kleine woudboonen kleine gele. Nu zou het vaak gebezigde verkleinwoord op geringe afmeting van het in Friesland verbouwde type kunnen duiden, doch ik meen, dat hieraan geen al te grote waarde kan worden gehecht en dat er misschien niet meer dan een Friesisme in behoeft te worden gezien, daar men in de Friese landstaal veelal van beantsjes spreekt, waar het om bonen gaat. Positiever klinken toevoegingen als groot en klein. Dit zou toch een onmiskenbare aanduiding kunnen zijn voor het bestaan van een kleinzadig type van de gele boon in Friesland. Wat echter als kleine gele werd ingezonden (twee monsters uit Bergum) of als kleine woudboon (één monster uit Oosterwolde) onderscheidde zich niet door de afmetingen van het zaad van de andere monsters uit Friesland.

Overziet men al de namen, die ook buiten Groningen en Friesland voor deze bonen worden vermeld, dan zou daar nog een lange lijst van kunnen worden opgesteld. Soms is het alleen het karakter van landbouwstamboom, dat men daarin vindt aangeduid, als gesproken wordt van hardschillen, hardbasten of hardschillige stambonen. De kleur van de zaadhuid komt tot uiting in namen als gele of strogele bonen, een enkele maal nog gecombineerd tot Groninger strogele. Vrij vaak wordt het type als citroenboon betiteld of als bruine boon en enkele malen ook als wagnaars. Onjuiste of verwarring gevende namen zijn niet alleen voor dit, doch ook voor alle andere typen van landbouwstambonen in omloop. Uit een enquête zonder monsterinzending zou men zich stellig geen juiste voorstelling omtrent het rassensortiment kunnen vormen.

De okerbruine bonen

De okerbruine bonen, in de praktijk eenvoudig bruine bonen genoemd, vormen zaden met okerbruin gekleurde zaadhuid. In de grote teelt nemen deze bruine bonen de belangrijkste plaats in, en ook bij het materiaal van de enquête zijn zij vaker dan typen met anders gekleurde zaadhuid aangetroffen. In Groningen, Friesland en Drenthe, waar de strogele bonen overheersen, worden weinig bruine bonen geteeld; in Noord-Brabant zijn zij naast de daar veel verbouwde kievitsbonen en witte bonen van bescheiden betekenis. Bij de okerbruine bonen is een onderverdeling gemaakt in het grootzadige (Zeeuwse) type, het Noordhollandse type, de kogelboon en het type Noordhollandse kleine bruine boon. Het *grootzadige* (Zeeuwse) type vindt zijn belangrijkste vertegenwoordiger in het gekweekte ras Ceka. Vrij stellig zal het meeste materiaal, dat hier is gerekend als tot het Zeeuwse type te behoren, Ceka zijn geweest. Deze naam werd dan ook vaak door de inzenders vermeld. Het ras Ceka geeft grote, tamelijk gevulde zaden, die van terzijde gezien nagenoeg ovaal of zwak eirond van omtrek zijn, doch altijd aan de rugzijde een iets sterkere werving vertonen dan aan de buikzijde, welke soms nog even hol is. De grootste breedte ligt meestal ter hoogte van het navelpropje en het topeinde is iets stomper dan het voeteinde. Het is bekend, dat het oude landras grootzadige (Zeeuwse) bruine boon moeilijk is te bemachtigen en het was daarom van belang er op te letten, of onder de inzendingen nog materiaal zou voorkomen, dat als landras zou kunnen worden aangemerkt. Dit bleek nu inderdaad het geval te zijn. Uit de omgeving van Kerkwif werd van een aantal telers het monster onder de naam landras ontvangen. Hieraan mag enige betekenis worden gehecht, daar deze aanduiding overigens zeer weinig en dan steeds voor het Noordhollandse landras is gebezigd. Men is geneigd er uit af te leiden, dat in deze streek een daar van ouds bekend ras in cultuur zal zijn. Bij de beoordeling van deze als landras ingezonden monsters bleken enkele eenvoudig zaad van het Noordhollandse type te bevatten, andere echter bestonden uit bonen van het grootzadige (Zeeuwse) type, doch leken, daar zij te breed en te weinig gevuld waren, niet tot het ras Ceka te behoren. Een der inzenders vermeldde, dat het door hem geleverde zaad afkomstig was van een stam, die men al zeer lang in de familie had voortgeteeld. Ik meen te mogen vermoeden, dat in genoemd gebied iets van het landras grootzadige (Zeeuwse) bruine boon is bewaard gebleven. Het landras Noordhollandse bruine boon en het daaruit gewonnen ras Beka leveren zaad van zodanige gelijkenis, dat het niet mogelijk is aan kleine monsters een betrouwbare onderscheiding te maken. De bonen zijn van middelmatige grootte, stomppuntig, gevuld en van terzijde gezien aan de rugzijde gewelfd en aan de buikzijde meestal zwak hol. Bij het landras Noordhollandse wordt bij een deel der zaden om de donkerbruine navelring een corona van olijfgroene tint aangetroffen, die bij Beka ontbreekt. Hoewel men dus bij het waarnemen van deze corona mag besluiten, dat men niet met Beka heeft te doen, is het omgekeerde toch niet het geval, want ook bij het landras kan men partijen aantreffen, waarin zaden met corona slechts sporadisch optreden. Onder de bruine bonen vindt ook in de kleine teelt het Noord-Hollandse type de meeste verbouwers. Van de bruine kogelboon zijn weinig monsters binnengekomen. Waarschijnlijk behoort dit materiaal overwegend tot het gekweekte ras Aka, want in veel gevallen was het zaaizaad via de zaadhandel betrokken en het is bekend, dat moeilijker nog dan van het type grootzadige (Zeeuwse) bruine boon van het landras bruine kogelboon iets is op te sporen. Bij de kogelboon zijn de zaden tamelijk klein, stomppuntig, zeer gevuld en van terzijde gezien eirond of kort ovaal van omtrek. De zaadhuid is tamelijk donkerbruin met een donker roodbruine navelring, die door een

groenachtig getinte, niet bij alle zaden even duidelijk ontwikkelde corona is omgeven. Enkele monsters, waarvan een vijftal afkomstig uit Wervershoof, bestonden uit zeer kleine, in vorm ongeveer met de Noordhollandse bruine overeenkomende boontjes, een type, dat in Noord-Holland als kleine *bruine boon* wel bekend is. Een tamelijk groot aantal der ingezonden monsters moest als okerbruine boon zonder nadere aanduiding worden gekwalificeerd. Het materiaal vertoonde geen duidelijk type, of in de partijen kwamen zaden van verschillend type door elkander voor.

De meeste inzenders van okerbruine bonen hebben hun materiaal eenvoudig als bruine boon betiteld. Nog minder zeggende namen als taaibasten, hardschillige bonen of kruipertjes komt men bij herhaling tegen. Waar rasnamen als Noordhollandse bruine, Beka, Ceka of Aka zijn opgegeven, of waar van kogelbonen is gesproken, is de aanduiding stellig niet steeds juist geweest. Volkomen ten onrechte zijn okerbruine bonen soms namen als strogele of wagnaar toegedacht. Uit Friesland is een monster kogelbonen als kleine krobben ingestuurd. Men bezigt daar ook voor andere rassen soms de naam krobben, waarmede, naar ik denk, korte en gevulde bonen worden bedoeld. Vaker dan bij andere bonentypen vindt men bij de okerbruine bonen als herkomst de zaadhandel opgegeven.

De leverkleurige bonen

Landbouwstambonen met leverkleurige zaadhuid worden in ons land sporadisch aangetroffen. Onder het ingezonden materiaal bevonden zich een 10-tal monsters van deze kleur. De zeer gevulde, vrij forse zaden komen, wat hun vorm betreft, vrijwel overeen met het type, dat als eiboon of eitje bekend staat. Van terzijde gezien vertoont de omtrek een korte ovaal met de grootste breedte iets boven het midden. De kleine navel puilt iets uit en ligt bij de meeste zaden dichter bij het top- dan bij het ondereinde. De havannabruine of leverkleurige zaadhuid vertoont bij het pas uit de schede gepelde zaad een zwakke zijdeglans, die bij het hanteren gemakkelijk verloren gaat. De navelring is smal en licht bruingeel van kleur. Meestal is de corona als een zwak ontwikkeld, groenachtig vleugje zijdelings van de navelring waar te nemen. De bruine kleurstof van de zaadhuid gaat bij het koken verloren, waardoor deze boon op tafel met een iets geelachtig witte kleur verschijnt. Een speciaal teeltgebied is niet bekend; men komt zo hier en daar een verbouwer tegen en ook enkele zaadfirma's tonen voor het type belangstelling. Uit de herkomst van de bij de enquête aangetroffen monsters (deze waren afkomstig uit Laudermark (gem. Vlagtwedde), Hardegarijp, Bergum, Stieltjeskanaal, Wittelte (gem. Diever), Dwingelo, Gasselte, Eelde, Hogersmilde en Zoetermeer) zou men kunnen aannemen, dat het type in het Noorden des lands en in het bijzonder in Drenthe enige verbreiding heeft. Om zijn oorsprong op te sporen is bij de telers geïnformeerd naar het aantal jaren dat zij het ras hadden

verbouwd en gevraagd waar zij het zaad eens vandaan hadden gehaald. Bijna steeds is geantwoord, dat de boon van de een naar de ander is gegaan, doch niemand was in staat de zwerftocht tot aan de bakermat te vervolgen. De oudste brieven bezat de teler uit Hardegarijp, die de boon al 27 jaar in cultuur had. De verbouwer uit Dalen pootte het ras ten minste 10 à 12 jaren en wist, dat het uit de buurt van Zuidlaren afkomstig moest zijn. Ooit te Bergum kon het spoor over een periode van een 10-tal jaren terug worden vervolgd.

De boon wordt hardschil, bruine hardschil, ronde bruine hardschil, bruine boon, lichte kogelboon, koffieboon en chocoladeboon genoemd.

De donkerbruine bonen

Van enkele plaatsen zijn bonen ingezonden met een zaadhuid van donker, chocoladebruine tint, waarin een schemering van groen valt te bespeuren. Ten dele komen de monsters overeen met het als chocoladebruine rotjes in de tuinbouw bekende type. De zaden zijn tamelijk klein, vrij smal en langwerpig en vertonen een zwakke zijdeglans, die bij het hanteren verloren gaat. Het gaat hier om een boon, die groen kan worden gegeten en waarvan men het rijpe zaad als kookboon kan gebruiken. Voor een ander

deel zijn het monsters van een grootzadiger ras, dat een echte hardschil is. Het zaad hiervan komt in vorm dat van de strogele boon nabij. Ook hier is dezelfde zijdeglans, die bij de rotjes valt waar te nemen, op het pas gepelde zaad aanwezig. De inzenders geven als namen: chocoladeboon, rotjes en rattenkeutels.

De zwarte bonen

Er is een klein aantal monsters zwartzadige bonen ingezonden, merendeels uit NoordBrabant, van het type, dat als wasboon in de tuinbouw bekend is. Dit is een vroegrijpe, weerschuillige stamboon met gele scheden. Bij de inzenders is dit ras als boterboon, spekboon, zwarte boontjes of zwarte botergele groeneters bekend.

Bonen, die buiten de hier gekozen groepen vallen

Bij het rangschikken van een uitgebreid materiaal blijft men vaak met een rest zitten, die zich niet laat onderbrengen. Zo zijn ook hier enkele monsters overgebleven, waarvan ik nog noem een grootzadige, slanke niervormige boon met effen wijnmoerkleurige zaadhuid.